

Frankenstein – mannen som skapade en människa

Originaltitel: Frankenstein

Regi: James Whale

Medverkande: Colin Clive, Mae Clarke, Boris Karloff

Med rak och effektiv berättarstil fångar James Whale det vackra och tragiska i Mary Shelleys gotiska berättelse från 1818 utan att för den skull förlora romanens rysliga element. Poesin, nerven och inte minst den mästerligt sminkade Boris Karloff i rollen som Frankensteins monster har gjort Whales film till en av historiens mest framstående skräckfilmer.

Den klassiska Universalskräckisen var en stor inspirationskälla för Guillermo del Toro, som betraktar Whale och Hammerregissören Terrence Fisher som ”den klassiska skräckfilmens två stora fäder”. Han började rita monstret som en besatt redan som barn och ett modellhuvud föreställande en sminkad Karloff hänger i foajén till huset där han förvarar sin samling, *The Bleak House*. Den hjärtskärande scenen där lilla flickan Maria kastar blommor i sjön med monstret räknar del Toros som sitt starkaste första filmminne. Just nu arbetar del Toro med sin egen tolkning av Shelleys berättelse med planerad premiär 2025.

Frankenstein. 1931, USA, 1 tim 11 min, engelska, svensk text, 35 mm, tillåten från 11 år. Visningsmaterial från Svenska Filminstitutet.

Cronos

Regi: Guillermo del Toro

Medverkande: Federico Luppi, Ron Perlman, Claudio Brook

En alkemist i Veracruz utvecklar på 1500-talet en mekanisk uppfinning som ger evigt liv. I nutid kommer den äldre antikhandlaren Jesús Gris – ungefär ”Den grå Jesus” – över mekanismen, en skarabéliknande sak som sätter nålar i hans hud och ger blod till den lilla insekten inuti. Hans hälsa skjuter i höjden, han är som pånyttfödd – men får också törst på blod. Dramatik uppstår när en döende miljonär visar sig vara redo att gå över lik för att komma över mekanismen.

Guillermo del Toros stilsäkra långfilmsdebut var vid tidpunkten en av de dyraste mexikanska filmer som gjorts med en budget motsvarande ungefär två miljoner dollar. När pengarna ändå sinade fann han en vän för livet i skådespelaren Ron Perlman, här i rollen som miljonärens muskelman Angel, som ville göra färdigt filmen utan att få mer betalt.

Cronos hade först arbetstiteln ”Vampire of the Grey Dawn”, men i stället för en renodlad vampyrskräckis är den på många sätt symptomatisk för den sortens korsbefruktning av genrer, konst och filosofi som kommit att utmärka del Toros konstnärskap. I filmen bryter han också mot konventionen att låta blodsugaren vara en attraktiv varelse eftersom den i *Cronos* är en gammal och grå man. Tillsammans med fotografen Guillermo Navarro utvecklar del Toro här en estetik som förenar Universals 30-talsskräckisar med den tyska expressionismens diagonala linjer, kontraster och djupa skuggor.

Från inhemskt håll fanns inget större hopp om betydande framgångar för resultatet, av författaren Kevin J. Wetmore Jr kallad för ”den kanske mest Lovecraftianska av del Toros filmer” – men på festivalturné mötte del Toro desto större intresse. På en festival i Miami hörde regissören en röst från andra rummet. ”Är du Guillermo del Toro? Jag heter Pedro Almodovar. Jag älskar *Cronos* och skulle vilja producera din nästa film.”

Cronos. 1992, Mexiko, 1 tim 32 min, spanska, engelska, engelsk text, digital kopia, tillåten från 15 år. Visningsmaterial från Criterion Collections.

Mimic

Regi: Guillermo del Toro
Medverkande: Mira Sorvino, Jeremy Northam,
Alexander Goodwin

Mira Sorvino syns i rollen som entomologiprofessorn som kallas in för att bekämpa kackerlackor av laboratoriefremställd "Judasart". Uppdraget blir en succé, tror man. Några år senare hemsöks New Yorks tunnelbanemörker av ett nytt slags varelse som kan imitera andra arter – även människor.

Bildspråket är suggestivt, de fantastiska monsterdesignerna av legendaren Rob Bottin (*The Thing* [1982]) imponerar och flera av skådespelarna lyckas bära upp även de minst trovärdiga replikerna. Ändå blev Guillermo del Toros Hollywooddebut inte alls som han tänkt sig, mycket på grund av att Weinsteinbröderna sin vana trogen lade sig i klippningen och helt struntade i regissörens vision. "Mimic lämnade ett väldigt stort ärr på mitt bröst... mitt existentiella bröst", har del Toro sagt som beskrivit upplevelsen av Hollywood som en våldtäkt.

När kioskvältarkungen James Cameron fick höra att det mexikanska regissörslöftet skulle göra *Mimic* undrade han om del Toro inte var rädd för att bli kategoriserad som skräckfilmsregissör. "Jag skulle älska det!", svarade del Toro, då ännu omedveten om allt det fantastiska som väntade efter *Mimic*.

Mimic. 1997, USA, 1 tim 45 min, engelska, italienska, svensk text, 35 mm, tillåten från 15 år. Visningsmaterial från Svenska Filminstitutet.

The Devil's Backbone

Originaltitel: El espinazo del diablo
Regi: Guillermo del Toro
Medverkande: Marisa Paredes, Eduardo
Noriega, Federico Luppi

Spanien, 1939. Inbördeskriget är i sitt slutskede när tolvåriga Carlos lämnas på ett avlägset beläget barnhem för pojkar. På gården står en stor, icke-detonerad bomb – en ständig påminnelse för barnen, flera av dem föräldralösa, om vad som sker i andra delar av landet. Snart förstår Carlos att barnhemmet har många mörka hemligheter, flera av dem kopplade till det jämnåriga spöke som han möter redan första natten.

"Jag ville göra en film om några ungar på ett barnhem under spanska inbördeskriget", har del Toro sagt. "Och just det, en av dem är död." För Guillermo del Toro blev det en kreativ nytändning efter den horribla upplevelsen med Hollywooddebuten *Mimic* (1997). Den nya chansen fick han tack vare sin producent, Pedro Almodóvar, som han träffade redan under festivalturnén med *Cronos* (1992). Regissören har i efterhand sagt att Almodóvar "återupplivade mig från de döda" och att han på flera sätt betraktar *The Devil's Backbone* som sin första film: en där han var i full kontroll, där han visste vad han ville berätta och hade de finansiella medel för att realisera sin spanskryddade gotik. När Almodóvar frågade honom om hur han tänkte skilja på spök- och inbördeskrigshistorierna svarade han givetvis med filmreferenser: "Sergio Leone-dagar, Mario Bava-nätter".

El espinazo del diablo 2001, Spanien, Mexiko, 1 tim 46 min, spanska, engelsk text, 35 mm, tillåten från 15 år. Visningsmaterial från Svenska Filminstitutet.

Blade

Regi: Stephen Norrington
Medverkande: Wesley Snipes, Stephen Dorff,
Kris Kristofferson

Blade debuterade i serietidningsrutorna redan på sjuttioalet. En svart antihjälte, barn till en prostituerad som våldgästas av en vampyr som gett honom specialkrafter. Som vuxen är Blade ett slags hybridvarelse – hälften människa, hälften vampyr – som till skillnad från sina blodsugande fiender kan vistas i dagsljus, vilket gett honom smeknamnet "the Daywalker".

Efter en våldsam entré på en rejvklubb ger sig Blade – i filmen spelad av en iskall Wesley Snipes – av för att störta klubbens ägare, en vampyrfraktionsledare spelad av en kylig Stephen Dorff. Vad som följer är en pulserande, hård superhjältefilm utan några självklara hjältar, där även titelfiguren har ett mörker inom sig som ger sig tillkänna i de brutala sätt han tar död på sina fiender om de har oturen att komma i hans väg. Regissören Stephen Norrington var främst erfaren inom specialeffekter och bidrog med stilistisk skärpa till den relativt tunna berättelsen. Roger Ebert gav filmen tre av fyra i betyg och berömde dess "high visual style" och "pure visceral imagery".

Blade. 1998, USA, 2 tim, engelska, svensk text, 35 mm, tillåten från 15 år. Visningsmaterial från Svenska Filminstitutet.

Blade II

Regi: Guillermo del Toro
Medverkande: Wesley Snipes, Kris
Kristofferson, Ron Perlman

Efter fiaskot med *Mimic* (1997) var Guillermo del Toro varken sugen på Hollywood eller att filma monster i tunnlar, men när han fick erbjudande om att göra en uppföljare till Stephen Norringtons *Blade* (1998) såg han ändå en möjlighet att växa som hantverkare – och kratta marken för drömprojektet *Hellboy* (2004) efter serietecknaren Mike Mignolas förlaga. Han började med att ta in Mignola som "visuell konsult" varpå de gav sig av till Prag för att leta inspelningsplatser, bland annat en kloak som del Toro beskrivit som så äcklig att det såg ut som att någon "spelat in en porrfilm med Godzilla".

Wesley Snipes axlar återigen rollen som den vampyrjagande hybridvarelse Blade, som denna gång måste liera sig med andra blodsugare för att bekämpa en ny, farlig mutanttyp som ger sig på allt och alla. Korsbefruktningen av vampyrisk klassicism och minimalistisk science fiction har beskrivits som "goth-tech". Det som verkligen lockade del Toro med berättelsen var att göra en "vampyrernas *12 fördöma män*". Till skillnad från tidigare verk såg del Toro här en befriande möjlighet att arbeta efter någon annans manus och gå in helt för att stilisera, med serietidningar som främsta inspirationskälla. Eller som han själv beskrivit filmen: "100% pure fun".

Blade II. 2002, Spanien, Mexiko, 1 tim 57 min, engelska, rumänska, tjeckiska, svensk text, 35 mm, tillåten från 15 år. Visningsmaterial från Svenska Filminstitutet.

Hellboy

Regi: Guillermo del Toro
Medverkande: Ron Perlman, Doug Jones, Selma Blair

Den ökända trickstern Rasputin hjälper nazister att försöka frammana monster från andra sidan. Ritualen stoppas av allierade och kvar hittas en demonbebis. Som vuxen lierar sig fullblodscynikern Hellboy med en excentrisk skara antihjältar för att besegra de ockultvurmande nazisterna, inspirerade av det verkliga sällskapet Thule Occult som hade Adolf Hitler bland sina medlemmar.

Från barnsben och ända upp i vuxenlivet har serietidningar varit en stor influens för Guillermo del Toro. I serietecknaren Mike Mignola fann han en tvillingsjäl som delade hans intresse för outsiders, H.P. Lovecraft och monster av olika slag. Redan runt 1998 fanns planer på att göra film av Mignolas *Hellboy*, om halvdjävulen med de nedfilade hornen, men då hade marken ännu inte krattats av *X-Men* och liknande filmer. ”Vill du göra *Hellboy* måste du göra *Blade II*”, fick del Toro höra från sin dåvarande agent. Sagt och gjort.

Med en munvattnande steampunksestetik med Tredje riket-touch skapar del Toro ett visuellt säreget lapptäcke av kosmisk Lovecraftskräck, kiosklitteratur och klassiska monsterfilmer. Ron Perlman ger en djupt dekgig, mänsklig dimension till huvudpersonen som från början var tänkt att göras som en mekaniskt styrd docka med enbart röst av Perlman. Klokt mothugg kom från del Toros regissörskollega James Cameron. ”Kärlekshistorien. Du kan få tjejen att typ killas med monstret, men den verkligt mänskliga kärlekshistorien – det kommer inte fungera.” Istället för en jättedocka fick vi en fantastisk insats av en välsminkad och protesbärande Perlman som mirakulöst nog lyckas hålla djävulspojkens fötter på jorden.

Hellboy. 2004, USA, 2 tim 2 min, engelska, ryska, svensk text, 35 mm, tillåten från 11 år. Visningsmaterial från Svenska Filminstitutet.

Pans labyrint

Originaltitel: El laberinto del fauno
Regi: Guillermo del Toro
Medverkande: Ivana Baquero, Ariadna Gil, Sergi López

Mörkt, tragiskt och vackert i Guillermo del Toros skildring av Francotiden. Tioåriga Ofelia flyttar med sin gravida mamma till hennes nya man och flyr undan andra världskrigets hårda verklighet in i en fantasivärld, där sagoprinsessor lever sida vid sida med mardrömslika figurer. Filmen vann välförtjänta Oscars för foto, smink och scenografi.

Efter några framgångsrika år i Hollywood fann sig del Toro vid ett vägskäl: antingen tacka ja till fler Hollywoodprojekt och dra in storkovan eller våga riskera ekonomiska bekymmer i hopp om konstnärlig triumf. De flesta är nog överens om att han valde rätt. På många sätt är det här ett syskonverk till *The Devil's Backbone* (2001), mest synligt i anslaget där ett barn i krig på sin första natt på en ny plats möter en fantasivarelse och ett mysterium som behöver lösas.

Konstruerad som en saga ställs Ofelia inför olika väsen, däribland en faun och en blind varelse med ögon i handflatorna – båda oemotståndligt suggestivt gestaltade av Doug Jones, som även medverkar i del Toros *Hellboy*-filmer och i *The Shape of Water* (2017). I ett underbart potpurri av H.C. Andersen, *Trollkarlen från Oz* (1939), Francisco Goya och *Alice i Underlandet* (1951) berättar del Toro om förlorad oskuldsfullhet i en tid av oro – enligt honom själv inspirerad av livet efter 11 september-attackerna.

El laberinto del fauno. 2006, Mexiko, Spanien, 1 tim 59 min, spanska, svensk text, 35 mm, tillåten från 15 år. Visningsmaterial från Svenska Filminstitutet.

Hellboy: The Golden Army

Originaltitel: Hellboy II: The Golden Army
Regi: Guillermo del Toro
Medverkande: Ron Perlman, Selma Blair, Doug Jones

Sagotonen sätts redan i prologen när dockor berättar om ett forntida krig mellan människor och magiska varelser. I nutid ställs den älskvärda antihjälten Hellboy med sällskap mot den alviska krigarkungens son, den landsförvisade prins Nuada, som vill bygga samman den splittrade kronan som behövs för att styra över sin fars gyllene armé – en oövervinnlig krigshär fylld av stora och små sagofigurer. Inte blir det mindre komplicerat när Hellboys flickvän Liz (Selma Blair) visar sig vara gravid och deras kollega, gälmannen Abe Sapien, blir förälskad i den onda alvprinsens syster.

Guillermo del Toro ville med sin uppföljare göra ”en Ray Harryhausen-film för 2000-talet”, fylld av ett trettiotal olika varelser och mer sagolika element (han skrev manuset parallellt med *Pans labyrint* (2006) och betraktar dem som syskonfilmer). ”Den första filmen handlar om hur Hellboy bestämmer att han är mänsklig, den andra filmen handlar om hur han säger ’kanske hör jag hemma på den andra sidan’”, har del Toro sagt om uppföljarens karaktärskurva.

Hellboy II: The Golden Army 2008, USA, Tyskland, Ungern, 1 tim 59 min, engelska, svensk text, 35 mm, tillåten från 11 år.
Visningsmaterial från Svenska Filminstitutet.

Pacific Rim

Originaltitel: Pacific Rim
Regi: Guillermo del Toro.
Medverkande: Idris Elba, Charlie Hunnam, Rinko Kikuchi.

”Jag tror att jag har förberett mig för *Pacific Rim* hela mitt liv.” Med sitt storslagna, påkostade kärleksbrev till japansk popkultur fick Guillermo del Toro chansen att göra vad han själv kallat en ”enkel film”, som gjord av hans 12-åriga jag. Vilket i hans fall betyder ett mangamaniskt mischmasch av Jaegers (jätterobotar) och Kaiju (jättemonster) som utkämpar väldiga strider bland skyskrapor dränkta i bländande neonljus.

När Charlie Hunnams robotpilot förlorar sin bror hoppar han av Jaegerprogrammet, för att försvara mänskligheten mot massiva monster som trätt fram ur en interdimensionell portal på botten av Stilla havet. Några år senare har oddsen vänt till kraftig fördel för monstren och den själsstukade avhopparen rekryteras på nytt för ett riskabelt uppdrag: att stänga portalen med hjälp av taktiska kärnvapen.

Regi: Guillermo del Toro, 2013, USA, Mexiko, 2 tim 11 min, engelska, svensk text, digital kopia, tillåten från 11 år. Visningsmaterial från Park Circus.

Crimson Peak

Regi: Guillermo del Toro
Medverkande: Mia Wasikowska, Jessica Chastain, Tom Hiddleston

Guillermo del Toro har länge dragits till gotisk litteratur av olika slag med favoriter som *The Castle of Ortanto* (1764), *Munken* (1796) och *Svindlande höjder* (1847). I *Crimson Peak* gjuter han nytt blod i den skräckromantiska filmen med ett visuellt flådigt verk som parar ihop livsfara, erotik och sinister aristokrati. Som barn får Mia Wasikowskas författande arvtagerska en varning från sin döda mammas spöke: ”Akta dig för *Crimson Peak*”. Fjorton år senare, 1901, lockar en mörkt förförisk Tom Hiddleston med henne till sin herrgård, den en gång så vackra platsen som nu håller på att sjunka ner i röd lera vars färg ger snön blodfärg. Kan det i själva verket vara...?

Många var överens om filmens visuella skönhet, men vissa hade problem med tempot. Jan-Olov Andersson menade att det var ett tjugigt kråkslott utan innehåll. När del Toro ser tillbaka på filmen tio år efter premiären slår han fast att det som hela tiden hemsökt filmen, i hans ögon ett romantiskt mysterium, är att den ”sålts in som en skräckfilm”.

Pacific Rim. 2015, USA, Mexiko, Kanada, 1 tim 59 min, engelska, utan text, digital kopia, tillåten från 15 år. Visningsmaterial från Park Circus.

The Shape of Water

Originaltitel: *The Shape of Water*
Regi: Guillermo del Toro.
Medverkande: Sally Hawkins, Michael Shannon, Richard Jenkins.

Gränsöverskridande romantik mellan en kvinna och en gälman – hur berättar man den kärlekshistorien utan att få folk att dra på smilbanden? Guillermo del Toro tog sannerligen på sig en utmaning med *The Shape of Water*, en romantisk monstremelodram som belönades med Guldlejonet i Venedig och fyra statyetter på Oscarsgalan – inklusive priserna för bästa regi och bästa film.

Sally Hawkins stumma städerska bor ovanför en biograf och arbetar på ett topphemligt laboratorium i Baltimore där hon en dag råkar komma över en märklig syn: en mystisk gälman, infångad i en sydamerikansk flod och nu inlåst som militärt studieobjekt.

del Toro inspirerades av minnen från hur han som barn ville att gälmannen och Julie Adams rollfigur i *Skräcken i Svarta lagunen* (1954) skulle bli kära. Kärlek och tolerans harmonierar i en film som, med kritikern Kim Newmans ord, ”är gjord av en pojke som älskar monster, som vuxit upp och förstått vad de kan representera för en vuxen kvinna, andra outsiders (en homosexuell man, en hemlig kommunist, en svart kvinna) och ett oförlåtande samhälle.”

The Shape of Water. 2017, USA, Mexiko, 2 tim 1 min, engelska, teckenspråk, utan text, digital kopia, tillåten från 15 år. Visningsmaterial från Park Circus.

Mardrömsgränden

Originaltitel: Nightmare Alley

Regi: Edmund Goulding.

Medverkande: Tyrone Power, Joan Blondell, Coleen Gray.

Hårdkokt cirkusnoir där Tyrone Powers hala karnevalsinkastare lär känna ett vaudevillepar och deras tankeläsartricks för att klättra i samhällshierarkin. Snart slår han ihop sina påsar med en slug psykolog vars sinnelag visar sig vara minst lika mörkt som hans.

Filmen är baserad på William Lindsay Greshams kioskbestseller med samma namn. Fox betalade 50 000 dollar för rättigheterna, byggde upp en hel karneval på studioområdet och anställde ett hundratal cirkusartister. Trots storsatsningen blev filmen en flopp, men kultföljet har vuxit och idag betraktas den som en av tidens stora noirpärlor. ”Slående ljussättning parad med Lee Garmes superba svartvita foto är värdefullare i skapandet av ohälsosam stämning och atmosfär än Edmund Gouldings trögfotade regi”, menade Mildred Martin i Philadelphia Inquirer.

Nightmare Alley. 1947, USA, 1 tim 50 min, engelska, utan text, digital kopia, tillåten från 15 år. Visningsmaterial från Park Circus.

Nightmare Alley

Originaltitel: Nightmare Alley

Regi: Guillermo del Toro.

Medverkande: Bradley Cooper, Cate Blanchett, Toni Collette.

Guillermo del Toros version av William Lindsay Greshams roman är en betydligt större, mer färgsprakande bländverksversion av det karnevaliska thrillerdeliriet än Edmund Gouldings noirpärla från 1947. En spritsvettig Bradley Cooper glänser – bokstavligt och bildligt – i rollen som en själsplågad man på rymmen som tar sin tillflykt till en cirkus, där han orsakar intriger och snappar upp klärvoajanta tricks för att ta sig upp i världen.

I den stjärnspäckade ensemblen, som förutom Cooper även rymmer bland andra Toni Collette och Willem Dafoe, är ett av de stora nöjena när Cate Blanchetts kallhamrade psykolog kliver in, vilket kritikern Hynek Pallas beskriver som Blanchetts ”mesta vamproll hittills: knallröda läppar, rävblick och blont hår som blir vitt i skenet av ett snöfall. Men – precis som med den här filmen – är det knappast hennes yta som är det mest skrämmande. Utan vad man kan få syn på när man speglar sig i den.”

Nightmare Alley 2021, USA, Mexiko, Kanada, 2 tim 1 min, engelska, utan text, digital kopia, tillåten från 15 år. Visningsmaterial från Park Circus.

Guillermo del Toro's Pinocchio

Originaltitel: Guillermo del Toro's Pinocchio
Regi: Guillermo del Toro, Mark Gustafson.
Medverkande: Ewan McGregor, David Bradley, Gregory Mann.

Carlo Collodis klassiska 1800-talsberättelse om trädockan Pinocchio som vill bli en riktig pojke blev en självklar del av barnkulturskanonen med Disneys älskade film från 1940. Redan 2008 gick Guillermo del Toro ut med sin ambition att göra en mörkare bearbetning av Collodis berättelse, ett passionsprojekt som han inte lyckades realisera förrän många år senare med uppbackning av Netflix. Inledningsvis var det tänkt att del Toro bara skulle skriva manuset, med stopmotionanimation av Gris Grimly (som illustrerat en nyutgåva av Collodis bok) och veteranen i sammanhanget Mark Gustafson, bland annat animationsansvarig på *Den fantastiska räven* (2009).

Efter många turer blev det i stället del Toro och Gustafson som tillsammans regisserade filmen som i slutändan, enligt DN:s Wanda Bendjelloul, ”hittat en perfekt balans mellan vuxen- och barnfilm. Den är charmig och ljus samtidigt som den blandar saga och brutal realism som i *Pans labyrint* (2006). Den kombinerar mörk gotik och glada sångnummer som i julklassikern *Nightmare before christmas* (1993) och den har ett allvar som påminner om Art Spiegelmans tecknade seriealbum *Maus*.”

Guillermo del Toro's Pinocchio. 2021, USA, Mexiko, Frankrike, 1 tim 57 min, engelska, italienska, svensk text, digital kopia, tillåten från 11 år. Visningsmaterial från Netflix.